

В. П. Коржик

ШЛЯХИ ВІЙСЬКОВИХ ПОДІЙ: БУКОВИНА, XIV—XVIII СТОЛІТТЯ

Наявність шляхів сполучення, їх густота, якість, параметри у значній мірі визначають стратегію, логістику, тактику і загальний успіх військового вирішення конфліктів. На території Буковини, яка відзначається інтенсивно розчленованим рельєфом і високим ступенем залісненості, дорожня мережа пристосовувалась до цих складних умов і відіграла визначальну роль у реалізації історико-географічного процесу у його бelligеративному форматі. З цієї точки зору проаналізовані знакові для Буковини військові конфлікти між Польщею (Ян Ольбрахт) та Молдовою (Штефан Великий) (1497, битва у Козминському лісі); бої між військами Яна Яблоновського та турецько-татарсько-молдовської коаліції (1685, с. Бояни — Раранче).

Ключові слова: Буковина, шляхи, військові події, битви.

Вступ. Реалізація історико-географічного процесу (Коржик 1999, с. 162—166) у його бelligеративному форматі завжди впирається у проблему військової логістики та комунікації. Успіхи у будь-яких військових діях кардинально залежать від наявності, зручності, якості шляхів сполучення, їх пропускну здатності для мобільного пересування великих армійських мас, пори року та інших не менш важливих чинників. Зокрема, увагу дослідників мають привернути такі аспекти: вплив історичних та природних умов на формування дорожньої мережі; вплив погодних та часових умов на перебіг військових подій; вплив характеру ландшафту та стану доріг на стратегію і тактику військових подій. За принципом рефлексії (Коржик 2009а, с. 39—43) слід розглядати й такі аспекти, як реконструкція структури дорожньої мережі минулого за історико-археологічними знахідками та артефактами — наочними підтвердженнями істинності науково-теоре-

© В. П. КОРЖИК, 2018

тичних посилок та висновків. Практичний сенс цих досліджень полягає у можливості точного вибору місць для проведення (при необхідності) результативних археологічних розкопок.

Територія Буковини (Чернівецької обл.) є цікавим постійним прикордонним полігоном, на теренах якого регулярно відбувались військові сутички і тривалі бойові дії між ситуативно суміжними політико-державними утвореннями та їх союзниками. Особливу цікавість становлять військові конфлікти XIV—XVIII ст. між Польським королівством та Молдавським князівством, які претендували на володіння цими історичними землями, і де військова фортуна частіше посміхалась останньому.

Метою репрезентованого дослідження є висвітлення системного питання ролі шляхів сполучення (доріг) у перебігу знакових військових подій на Буковині, територія якої неодноразово становилась місцем битв та транзиту армій багатьох держав.

Матеріали і методи. Важливими аспектами є виявлення: ролі природних умов у особливостях проведення бойових дій та уточнення місць їх відбування; мотивацій прийняття деяких військових рішень, які в наш час сприймаються дещо нелогічними або просто дивними; пошук матеріальних підтверджень наявності давніх шляхів та уточнення місць конкретних бойових подій з кінцевою метою коригування усталених поглядів на хід військово-історичного процесу. Для цього використані методи історико-географічного аналізу ландшафтної ситуації на кожний з етапів розгляду подій, літературні, архівні документи (Коржик 2009а, с. 39—43), результати польових обстежень місць подій особисто автором.

Результати обговорення. Особливостями будь-якої дорожньої мережі в районах складних

природно-ландшафтних умов та давнього господарського освоєння є її топографічна усталеність. Оскільки створення і утримання у функціонально-придатному стані доріг є справою вкрай організаційно нелегкою, технічно клопітною та вартісною, то в історичному минулому при низькій щільності населення і відсутності надлишку вільних робочих рук традиційно використовувались так звані старі дороги. Їх яскравою ознакою на схилах є формування дорожніх ровів різної ширини та глибини, деколи до 2—4 м. У заліснених районах утримання доріг, з огляду на репродуктивну активність деревної та трав'яної рослинності, було доволі складним завданням, тому їх щільність була значно меншою. Маловивченим є питання адміністративно-господарського механізму прийняття рішень побудови і підтримання у належному стані мостів через водні потоки та яри, надто на адміністративних кордонах. Крім того, існування доріг повинно було підтримуватись доволі частим (сталим) їх використанням, навіть не зважаючи на погоднокліматичні та соціально-політичні колізії. Отже, виокремлення старих «історичних» доріг з густої мережі сучасних є доволі важливим самостійним науковим завданням.

На терені Буковини дослідників в тій чи іншій мірі приваблюють військові події осені 1497 р. між Польським королівством Яна Ольбрахта та коаліційними молдавсько-турецькими силами Штефана Великого. Апофеозом військового протистояння стала унікальна за своїм характером і місцем події битва у Козминському лісі, яка завершилась повним розгромом поляків і стала приводом для появи відомої польської говірки «За круля Ольбрахта шляхта вигінела». Перипетії битви висвітлювались у молдавських і польських джерелах різних часів, літописах і тогочасних хроніках, підсумовуючих наукових працях ХХ ст. (Fischer 1899; 1902). Проте історико-політична заангажованість дослідників з колись ворогуючих сторін, а також нестача достовірних топографічних і документальних підтверджень при відсутності чітких уявлень дослідників про роль ландшафту у розгортанні подій, стала причиною багатьох неточностей, спірних поглядів та помилок у баченні процесу.

У чому полягає унікальність битви, що трапилась 26 жовтня 1497 року? Передумовою стало друге і цілком не шляхетне порушення Яном Ольбрахтом умов перемир'я, згідно якого польські війська після невдалої місячної облоги Сучавської фортеці повинні були залишити територію Молдавії і відійти назад тією ж самою дорогою, якою вони прибули до Сучави, попутно сплюндрувавши територію і розоривши місцеве населення. Не зважаючи на неодноразові попередження, Ян Ольбрахт обрав іншу, коротшу дорогу через Козминський ліс. Саме на ній вдвічі менше за чисельністю коаліційне військо Штефана Великого розгромило 40—50-тисячну армію поляків. Перипетії цієї битви найдеталь-

ніше систематизовані і викладені у спеціальній праці Едуарда Фішера «Козмин» (Fischer 1902), яку візьмемо за основу подальшого аналізу, хоча деякі з наведених у праці фактів дещо суперечать один одному і не завжди відповідають топографо-ландшафтній ситуації (рис. 1).

Автором за результатами застосування історико-географічного підходу була проаналізована ландшафтна ситуація і висунута власна версія приуроченості місця подій (Коржик 2011).

Значна лісистість Молдавії неодноразово фіксувалась у польських документах. Про багатство Молдавії лісами і в цілому досить слабе освоєння її території йшлося у праці Д. Кантемира «Descriptio Moldaviae» 1715 р. Цьому сприяла й історично сформована кластерна система розселення, тобто в межах князівства по суті існували окремі, територіально не пов'язані між собою, відносно густо заселені ареали, розділені слабо заселеними або практично безлюдними навіть на рівнинах лісовими (на півдні степовими) зонами. Під час захоплення території австрійськими військовими підрозділами в серпні — вересні 1774 р., їм в деяких місцях передгір'я і гір доводилось буквально прорубувати собі шляхи крізь суцільні лісові масиви. Освоєними під сінокоси, пасовища і частково рілля залишались днища і схили долин найбільших річок — Сірету Малого та Великого, Сучави, Глиниці і Бережниць, а також Дерелуйської улоговини. Високу лісистість Прут-Сіретського межиріччя відмітив в своєму описі Буковини і один з перших голів військової адміністрації Буковини — генерал фон Сплени. Отже, дорожня мережа тут була слабо розвинутою і успадкованою.

Незважаючи на деяке зростання чисельності населення в перші десятиріччя Молдавського князівства (кінець XIV — початок XV ст.) розрахункова щільність населення на переважній більшості території Північної Буковини становила менше 3 чол/км², зростаючи до 5—6 чол/км² у Попрутті та до 7—8 чол/км² вздовж долини Малого Сірету (Коржик 2011). За оцінками, в межах Молдавського князівства на час правління господаря Штефана Великого проживало близько 100 тис. чол. Саме з цих причин розміри його війська навіть при тотальній мобілізації усього дорослого чоловічого контингенту князівства (народне ополчення) не могли перевищувати 25 тис. вояків. Тому вести бойові дії з чисельно переважаючим супротивником доводилось переважно партизанськими методами, а відважуватись на бої «у відкритому полі» доводилось лише у вкрай безвихідних випадках. Відповідно до людського і природно-ресурсного потенціалу будувалась і зовнішня політика князівства (необхідність у різній мірі ситуативності залучати союзників та найманців).

Слід відмітити і той безсумнівний факт, що при такій людності і продовольчому потенціалі князівства військові дії з будь-якої сторони (із застосуванням звичайної практики конфіска-

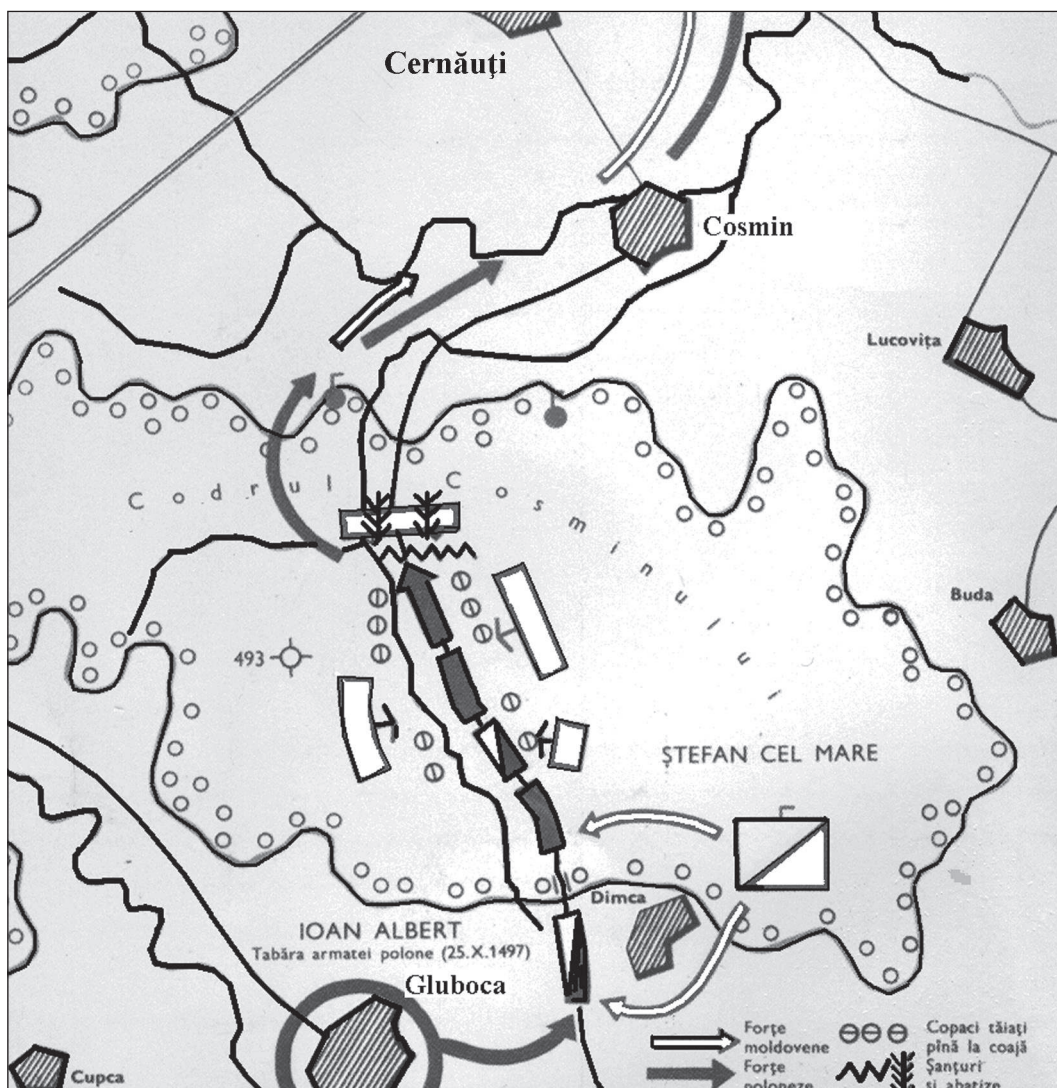

Рис. 1. Версія подій Козминської битви 1497 р. за Е. Фішером

ції — пограбування харчів та фуражу у місцевого населення) не могли тривати достатньо довго, про що свідчить перебіг подій першого етапу конфлікту 1497 р., пов'язаного із невдалою місячною облогою польськими військами короля Яна Ольбрахта Сучавської фортеці. Варто відмітити, що для забезпечення війська харчами полякам доводилось з великими ризиками та втратами висилати доволі великі фуражирні загони на відстань понад 100 км від Сучави, що красномовно свідчить про незначний ресурсний та людський потенціали князівства. Отже, цікавими для ретроспективного аналізу є перипетії, пов'язані з відступом польського війська і його нещасливим фіналом.

Відхід польського війська від Сучави 19—22 жовтня 1497 р. чотирма колонами здійснювався, по всьому, правобережжям Сірету з переходом важкопрохідної заболоченої річкової долини біля нинішнього с. Сучевени. Спірною є ідентифікація місця розташування основного табору Яна Ольбрахта перед битвою. Якщо він знаходився на вершині пагорбу, на захід від с. Глибока (урочище Воловія), то, з огляду на необхідність забез-

печення військових і коней значною кількістю води, ця позиція виглядає вкрай сумнівною. До того ж, для розміщення великої кількості війська (понад 40 тис. бійців) з чималим обозом (ймовірно до 5—6 тис. возів), облоговими машинами та кіньми (не менше 15—20 тис. голів) необхідна була територія щонайменше 4—5 км², яка значно перевищує розміри пагорба і прилеглої вільної від лісу місцевості. Напевне, на вершині міг знаходитись лише штаб та гвардія Яна Ольбрахта, в той час як польське військо, набране із східно-польської, малопольської шляхти, шляхти з Червоної Русі і Поділля, посполитих та німецьких найманців вимушено було розміщуватись на ночівлю у самому невеличкому селі Глибока та вздовж дороги від Сірету. Західно-польська шляхта, яка виконувала роль розвідки, ще в той же день пройшла ліс і зупинилась за ним, неподалік с. Козмин (рис. 2).

Важливим для визначення місця основної битви є пошук тієї дороги, яка вела через ліс Прут-Сіретського межиріччя на Чернівці через с. Козмин. В публікації Е. Фішера згадується,

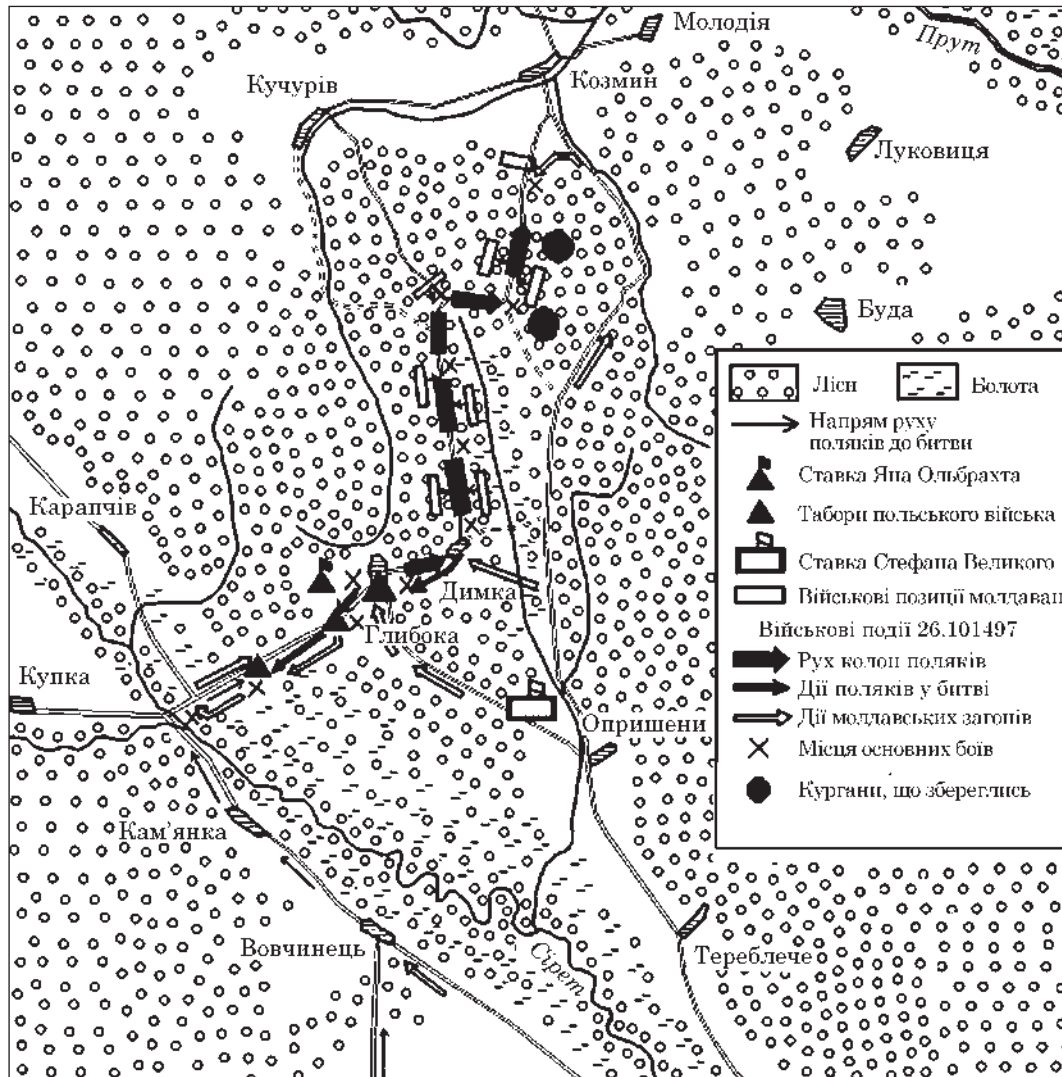

Рис. 2. Відтворена автором ландшафтно-антропогенна ситуація місця подій та перебігу битви 26 жовтня 1497 р.

що з Глибокої на Чернівці була лише одна дорога через ліс, проте точні координати не наводяться, бо її наявність на той час розумілась як всім відома топографічна даність. Останніми точками прив'язки для нас є села Димка (Трестьяна), Мигучени (Михайлівка) та гора Думбрава, які згадуються у копії дарчого листа Стефана Великого від 1 серпня 1466 р., і де йдеться про дарування полян серед дрімучого лісу (Documente... 1954). Варто нагадати, що на той час ліси Карпат і Підкарпаття, з огляду на малолюдність, вкрай незначні масштаби використання лісосировини і лише у периферійній смузі їх поширення, були важкопрохідними пралісами, з великою кількістю повалених стовбурів дерев різного ступеня збереженості та густим підростом, а Козминський ліс був лише одним невеличким фрагментом суцільної смуги, зафіксованим у історичних документах. Використовуючи метод актуалізму та здорового глузду, можна вважати, що середньовічні (і раніші) мешканці вибирали траси — напрямки з мінімальною кількістю природних перешкод,

особливо заболочених та трясовинних місць, стрімких підйомів, річок та струмків, на яких комусь необхідно було постійно підтримувати у належному стані мости.

Ще одним важливим фактором, що обмежував територіальний маневр, є особливості рельєфу. Основна частина Глибоцького району знаходиться в межах території пліоценової поверхні вирівнювання, яку дрениє Сірет з притоками. Північна ж частина району знаходиться у басейні р. Прут з активними геодинамічними процесами водно-ерозійної денудації, зсувами, інтенсивною глибинною та площинною розчленованістю території. Місце битви розміщувалось якраз в межах язикоподібного останця пліоценового плато, обмеженого із заходу та півночі стрімкими посіченими зсувними залісеними схилами глибоко врізаної долини р. Дерелуй, а з північного сходу — подібною долиною р. Невольниця (рис. 2).

Отже, такою була дорога, прокладена по гребеню вододілу між правим бортом пологої долини витoku р. Малий Котовець та стрімкими

схилами долини верхів'їв р. Дерелуй. До неї прилягали й невеличкі ділянки ріллі та сінокосів, що згадуються в документах як узлісся. Надалі найбільш логічними виглядають чотири напрямками. Перший — спуск від гори Думбрава в долину р. Дерелуй через територію нинішнього с. Червона Діброва, з подальшим виходом вздовж русла до с. Великий Кучурів і Козмин. Цей напрямок наведений на мапі у публікації Е. Фішера (Fischer 1902) (рис. 1). Проте відстань між селами Мигучени та Червона Діброва (Великий Кучурів) через ліс тут не перевищує 4—5 км, а ухил ґрунтової дороги з важкосуглинистим підґрунтям робив її малопроеждною, надто для транспортування облогової техніки та артилерії. Додатково доводилось би долати через міст (?) або форсувати вброд русло р. Дерелуй, врізане у доволі глибокий вторинний ерозійний яр. Другий — продовження напрямку через гору Думбрава до північного уступу плато і перехід на похилій гребінь локального вододілу, який поступово виводив до центру нинішнього села Волока і далі через с. Кучурів до с. Козмин. Тут довжина суто лісової частини шляху становила би 8—9 км. Третій — поворот від північного уступу плато на схід, в обхід амфітеатру витоків р. Малий Котовець, з виходом на черговий вододільний гребінь між витокими р. Невольниці та струмка Грушовець і поступовим спокійним спуском до с. Козмин (лісова частина шляху 10—11 км). Четвертий — спуск від с. Мигучени або м. Думбрава у заболочену долину Малого Котовця з виходом на вододільний гребінь між його долиною та р. Невольниці (де зараз проходить асфальтована дорога), і далі — по сценарію третього варіанту (лісова частина шляху 9—10 км). Цей варіант найбільш проблемний, адже доводилось би долати заболочене днище долини (шириною щонайменше 150 м) з грузькими берегами. Не слід відкидати й можливість п'ятого варіанту — спуску від вододілу безпосередньо у долину р. Невольниці, адже цей давній гідронім прозоро свідчить про традиційний шлях («Татарський шлях», «Стара дорога на Чернівці») пересування з Північної Буковини і Прикарпаття до Подунав'я вздовж цієї ріки.

Через ліс було декілька доріг, на користь чого свідчить той факт, що на початку битви молдавські кіннотники несподівано для поляків з'явилися на північному узліссі і перекрили шляхи для відступу, хоча основні сили Штефана Великого спрямували головний удар на середину (куди також необхідно було підвести у певному порядку війська) та ар'єргард польського війська, складеного посполитими (ополченцями з польських земель) та німецькими найманцями. За розробленим планом нападу, при втягуванні більшої частини неодягненого у бойову амуніцію польського війська на вузьку ґрунтову лісову дорогу, на авангард звалювали заздалегідь підпилені стовбури дерев, що ство-

рювало її непроїжджою, а озброєні молдавські піхотинці з обох боків лісових хащ несподівано атакували колону, де переваги важкої кавалерії зводились нанівець.

Для розуміння реальної ситуації і перебігу подій варто підрахувати загальну довжину військової колони. Якщо чисельність польського війська мінімально брати за 40 тис. (за іншими оцінками 60—80 тис.), то при ширині доріг у 4 м і похідної колони у 4 чол., при середньому міжрядному інтервалі у 1,5 м, на одному кілометрі одночасно могло вміщуватись близько 2,6 тис. вояків. Упереміш з обозними візками, що везли зброю, лати, провіант та особисті речі, на одному кілометрі траси одночасно перебувало близько 1,8—2 тис. чол. З врахуванням парку облогових машин, артилерії, основного обозу та кавалерії, похідний стрій мав би розтягтись щонайменше на 24—25 км. Сьогодні ширина смуги лісів Прут-Сіретського межиріччя тут становить 1—3 км, в 1497 р. вона сягала приблизно 10—12 км. Отже, орієнтуючись на третій варіант шляху (на який вказують сліди старої дороги у рові під назвою *drumul Serbului*) (Fischer 1902), на лісовій дорозі під час несподіваного нападу з флангів могло знаходитись максимум 18—20 тис. практично беззбройних вояків.

Цим ще раз підтверджується той факт, що значна (але слабша) частина польського війська (посполиті, німецькі найманці) ще залишалась у таборах під Глибокою і, не змігши заздалегідь організувати для оборони із бойових возів вагенбург, зазнала стрімкого і нищівного удару основних піхотно-кавалерійських сил молдавського війська. Під час паніки та стовпотворіння, вона була практично вся знищена. Під завершення різанини кінна королівська гвардія за наказом Яна Ольбрахта з середини лісу повернулася тією ж лісовою дорогою назад на допомогу, по ходу розігнавши малочисельну молдавську піхоту, і спромоглась відкинути головні сили Штефана Великого за р. Сірет майже до с. Кам'янка (6 км від Глибокої). Це дозволило врятувати королівське військо від повного знищення і при переслідуванні нанесити молдавським загонам відчутні втрати.

Важливим є і фактор сезону, у який відбулась битва. Наприкінці жовтня довжина світлового дня не перевищує 10 годин, тож усі дислокації військ і перипетії битви відбувались у обмеженому часі.

Отже, поле битви, завдяки великій лісистості і відсутності територіального маневру, лінійно розтягнулось вздовж дороги від Сірету до майже околиць с. Козмин, тобто на відстань 20—22 км, що для часів пізнього середньовіччя (і пізніше) було унікальним явищем. Тактика лісової засідки дозволила значно меншому молдавському війську (максимум 16—17 тис. чол.) за короткий час досягти значних успіхів, знищити більше половини живої сили ворога

і взяти у полон декілька тисяч вояків супротивника (більшість одразу ж була повішена чи заколото мечами у присутності Стефана Великого), захопити всю облогову техніку, артилерію, обоз і навіть особисту карету короля. Однак, завдяки лісовим хащам і незначним за чисельністю молдавським загонам, розсіяна і вціліла від різанини частина польського війська все ж таки дісталась тимчасового табору Яна Ольбрахта у с. Козмин, де була організована оборона і проведений огляд решток армії. Молдавські війська також зазнали відчутних втрат, і тому Штефан Великий не наважився на відкритому місці наявними силами остаточно завершити розгром. Решта армії Яна Ольбрахта у наступні 3 дні була знищена під час переслідування його молдаванами дорогою на Чернівці та, головним чином, у самому місті під час переправи у важких військових строях через широку і бурхливу напівгірську ріку Прут. Врятувалось лише декілька десятків вояків з особистої охорони престарілого і хворого на лихоманку польського монарха.

Цікавим є свідчення, що в ніч з 26 на 27 жовтня, тобто через добу після битви, біля с. Козмин молдавани підпалили з підвітряного боку суху рослинність та чагарники і полякам довелося викосити траву, щоб табір не охопив вогонь. Це можна пояснити хіба що досить тривалим бездошовим періодом, не характерним для кінця жовтня на Буковині.

Насамкінець, найкращим матеріальним підтвердженням конкретних місць основних подій битви були б знахідки братських могил загиблих з обох боків, адже за християнськими звичаями, яких дотримувались обидві ворогуючі сторони, усі загиблі та померлі від ран мусили бути поховані. Це ж диктувалось і необхідністю дотримання санітарно-епідеміологічних вимог. Цікавим є те, що у землежувальних документах наступного XVI ст. фіксується поява численних могильників. Автором ретельно обстежені «проблемні» територія битви, однак крім трьох великих та двох невеликих курганів при дорозі третього варіанту відступу візуальні сліди інших курганів поки що не виявлені. Ймовірно, внаслідок наступної вирубки лісів і розчистки вивільнених площ під рілля, більшість з невеликих курганів була розорана і зрівняна з поверхнею землі (Коржик 2009b, с. 192).

Козминський ліс (який з повним правом міг би називатись Глибоцьким чи Мигученським) несе белігеративну ауру. Півтора століття до того (1349 р.), практично на тому ж самому місці (Чорна поляна, с. Глибока), армія польського короля Казимира Великого зазнали прикрої поразки від війська шойно створеного Молдавського князівства. У 1563 р. на цій же самій лісовій дорозі ледь не повторилась історія Козминської баталії. Цього разу відступаюче військо молдавського господаря Томші (Штефана) потрапило у аналогічну ситуацію, але серйозно

проведена кінна розвідка і вчасно застосовані контрзаходи дозволили розігнати загін піхотинців, засідки і селян, що вже підпилювали дерева для завалів (Fischer 1899, р. 345).

Інша знакова військова сутичка трапилась також у жовтні, але вже 1685 р., коли польські війська коронного гетьмана Яна Яблоновського (30 тис. бійців) біля с. Бояни на Пруті спробували перешкодити турецько (сераскир Сулейман) — татарсько (хан Селім Гірей) — молдавським (Костянтин Кантемір) військам (разом близько 140 тис. вояків) переправитись через Прут і деблокувати захоплену турками фортецю Кам'янець (Подільського) (рис. 3). Після напружених боїв коаліціантам вдалось переправитись і притиснути польське військо до лісів Хотинської височини біля с. Паранче (Fischer 1899, р. 375). Надалі відступати від супротивника довелося однією з небагатьох лісових доріг, що перетинали посічену ярами і глибокими долинами височину. Точні тогочасні дані при вибір шляху відступу відсутні.

За нашим припущенням, в умовах, що склались, залишались лише три ймовірні напрямки відходу. Перший — від с. Топорівці прохідною долиною до с. Чорнівка, і далі через перевал до с. Добринівці з подальшим виходом до Дністра і межі королівства. Другий — від с. Топорівці пологим гребенем вододілу до м. Савчино і далі продовженням гребеню до спуску біля с. Ржавинці з подальшим виходом до Дністра. Третій — від наступного с. Грозинці по гребеню грядового вододілу до долини річки Онут і с. Ржавинці. У всіх трьох випадках пересуватись доводилось вузькими лісовими важко прохідними дорогами, що стало причиною залишення при відході майже всього обозу. Зважаючи на довжину маршової піхотної колони (щонайменше 12 км) та відстань (від 12 до 14 км), відступ відбувався нешвидко, у ар'єргардних і флангових боях з чисельно переважаючим супротивником.

Відступ для поляків виявився доволі вдалим, що підтверджує факт відсутності поблизу більш придатних для пересування супротивника рокадних доріг, їх відваги і стійкості у сутичках в умовах густого лісу. Визначення дійсного напрямку відступу можливе лише при проведенні розвідувальних розкопок і виявленні вцілілих решток зброї, боеприпасів та амуніції вздовж існуючих нині «старих» доріг.

У 1691 р. король Ян Собеський вдруге вторгся у Молдову і з боями зайняв її північну частину (Fischer 1899, р. 376). Однак пізньої осені вимушений був розпочати відступ. Біля с. Ропча (неподалік м. Сторожинець) військо потрапило у триденну снігову бурю, в якій він хворими і замерзлими втратив половину військових частин, а також велику кількість коней і возів. Ці кричущі небойові втрати привертають увагу тим, що дають можливість оцінити стан дороги, а також її традиційне транзитне значення для пересування військ супротивників. Адже їх ви-

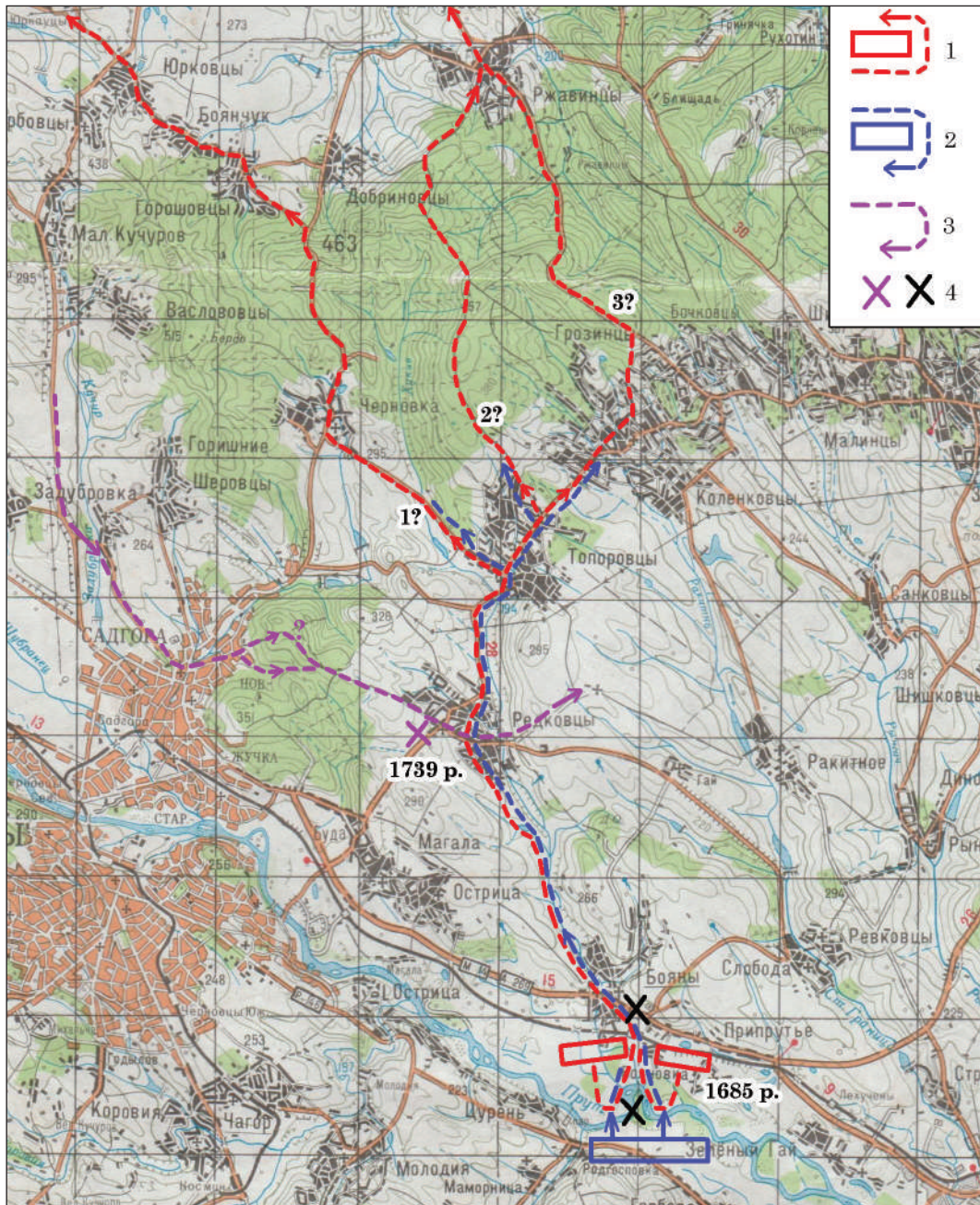

Рис. 3. Військові події жовтня 1685 р. **Умовні позначки:** 1 — вихідні позиції польських військ Яна Яблонівського та орієнтовні шляхи відступу; 2 — вихідні позиції турецько-татарсько-молдавської коаліції та орієнтовні шляхи переслідування супротивника; 3 — шляхи пересування російських військ генерала Мініха (1739 р.) і битва біля Раранче; 4 — місця основних боїв і битв

користували всі сторони військових конфліктів при походах польських військ у Подунав'я та набігів турецько-татарських і молдавських військ на польські землеволодіння. Це дозволяє припустити, що однією з найважливіших і активно використовуваних шляхів була дорога вздовж Сірета до Сторожинця, звідки потрапити до Польщі можна було горбистою дорогою через с. Бобівці — Глиниця — м. Снятин (рис. 4).

Напевне, пам'ятаючи про нещасливу дорогу через Козминський ліс, полководець прийняв рішення відвести свої війська іншою, безпечнішою дорогою. Факт високих втрат живої сили та

амуніції також може свідчити про відсутність на цій дорозі достатньої кількості придатного житла, що характерно для регіонів з низькою щільністю населення. Реальність тих подій підтверджується знахідками в останні десятиріччя польських мідних гармат біля с. Ропча.

Прикладом незрозумілого на наш час рішення є пересування російських військ під командуванням Крістофа (Христофора) Мініха у 1739 р. через Буковину до Хотинської фортеці (рис. 3). Рухаючись з півночі вздовж західних схилів Хотинської височини в напрямку Чернівців з подальшим маршрутом на Хотин, він не обігнув південно-за-

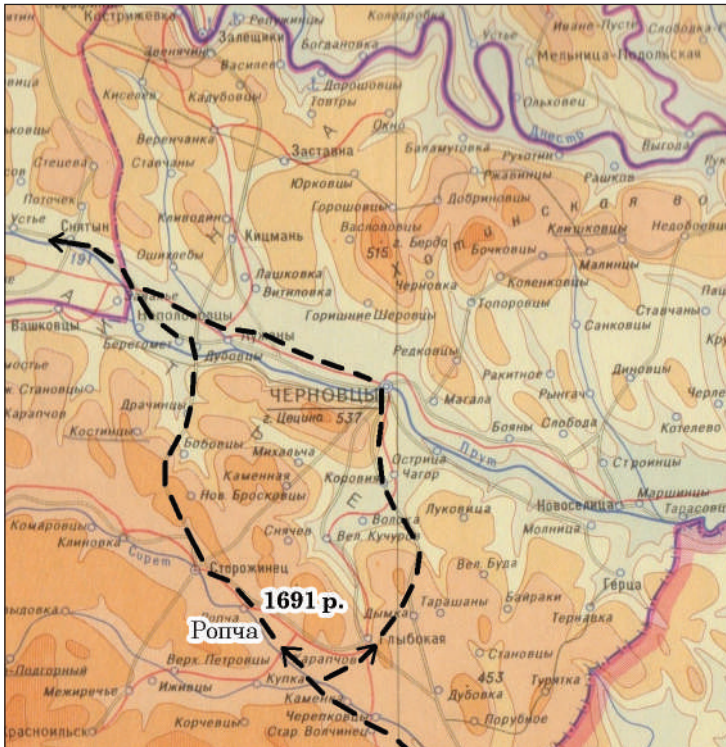

Рис. 4. Шлях відступу польських військ Яна Собеського у листопаді 1691 р.

хідну гору височини Козацьку з півдня по долині р. Прут, що було б цілком логічно, а, не доходячи до с. Жучка, несподівано повернув на схід і почав просування незручною гірською дорогою через густі ліси, оголюючи таким чином свій правий фланг. Перегнувши ліс, біля с. Раранче він розбив авангард турецький військ Валі-паші і попрямував на Хотин, по дорозі ще раз розбивши основні сили турецьких військ у відомій битві при Ставчанах. Мотивація такого несподіваного маневру для істориків досі залишається нез'ясованою. Тому підтвердженням цього факту можуть бути знахідки куль і зброї в смузі дороги та поховань полеглих з обох сторін. Принаймні, в м. Раранче (нинішні Рідківці) зберігся некрополь з останками близько двох сотень загиблих військових російської армії.

Висновки. Особливості ландшафтного антуражу відігравали і відіграють важливу роль у формуванні дорожньої інфраструктури, яка, в свою чергу, суттєво впливає на особливості, характер і перебіг військових подій у їх активній фазі. Домінування лісів і незначні осередкові локалітети освоєних безлісних ділянок на Хотинській височині та у Прут-Сиретському межиріччі визначали стратегію і тактику військового вирішення конфліктів. І навпаки, характер битв та пересувань великих військових мас ще раз підтвердив особливості природних умов регіону наприкінці XIV—XVII ст., які у Європі відзначалися деяким знелюдненням, запустінням і ренесансом лісів.

Факти дозволяють позбутися й деяких міфів романтизації старовини. За легендами, після завершення битви у Козминському лісі за наказом Штефана Великого 20 тис. полонених поль-

ських шляхтичів запрягли у плуги і переорали ними ділянку землі, на якій, окропленій кров'ю страчених, висадили жолуді і невдовзі виріс ліс, названий Червоною Дібровою. Таку ж назву отримало й село, що виникло пізніше. Неповдалі с. Валя-Кузьмин досі у пошані місцевого молдавського населення старий дуб, начебто висаджений самим воеводою на честь звитяжної перемоги. Але, як показали підрахунки річних кілець на стовбурі сусіднього, такого ж самого за розмірами дуба, що нещодавно спиляли, його вік не перевищує 300 років. До того ж, не було ніякого сенсу та реальної можливості (в умовах переслідування швидко відступаючого ворога) засаджувати дубом невеликі орні ділянки на галявинах, тяжко відвойовані у лісу і розкорчовані нечисленним на той час місцевим населенням. Із 40 тис. польського війська лише декілька тисяч потрапили у полон, і серед них переважали не шляхтичі, а посполиті; вижили лише ті, хто був взятий у полон турецьким допоміжним загonom (близько 2 тисяч яничар Сілістрійського гарнізону) і потім відпущений на волю за викуп.

Характер та перебіг військових подій дає ще одну чудову можливість для дослідження мережі давніх шляхів сполучення, завдяки яким відбувався економічний та соціальний прогрес суспільства, реалізовувався історико-географічний процес у всій широті його аспектів. Нарешті, натурна перевірка версій військових подій із застосуванням нових технічних засобів (металолукачі, георадари, електророзвідка) та геохронологічних досліджень остеологічних решток дозволить чітко топографічно прив'язати місця конфліктів і повніше уявити перебіг цих неприємних історичних колізій.

ЛІТЕРАТУРА

Коржик, В. П. 1999. Історико-географічний процес як антропогенізація довкілля. В: *Ландшафт як інтегруюча концепція XXI сторіччя*. Київ: КНУ ім. Т. Шевченка, с. 162-166.

Коржик, В. П. 2009а. Інформаційні системи і методи історико-ландшафтних досліджень. *Науковий вісник Чернівецького університету*, 459, с. 39-43.

Коржик, В. П. 2009б. Белігеративні геоконспекти Буковини як свідки історико-географічного процесу. *Науковий вісник Чернівецького університету*, 480—481, с. 189-193.

Коржик, В. П. 2011. Ландшафтознавчий аналіз історичних подій на Глибоччині *Наукові записки ВДПУ*, 23, с. 23-32.

Documente privind istoria României. Veacul XIV, XV, A. Moldova. 1954. Buc.: Academici RPR, I (1384—1475), n 418. 1466 (6974) August, 1.

Fischer, E. 1899. *Die Bukowina, eine allgemeine Heimatkunde: verfasst anlässlich des 50 jährigen glorreichen Regierungsjubiläums Seiner kaiserlichen und königlichen apostolischen Majestät unseres allergnädigsten Kaisers und obersten Kriegsherrn Franz Joseph I.* Czernowitz: Verlag von H. Pardini.

Fischer, E. 1902. *Kozmin. Zur Geschichte des polnisch-moldauischen Krieges im Jahre 1497.* Czernowitz: Bukowiner Landes.

REFERENCES

Korzhyk, V. P. 1999. Istoryko-geographichnyi process yak antropogenizatsia dovkillia. In: *Landshafty yak integruyuucha kontsepsiia XXI storichia*. Kyiv: KNU im. T. Shevchenka, p. 162-166.

Korzhyk, V. P. 2009a. Informatsiyni systemy i metody istoriko-landshaftnyh doslidzhen. *Naukovyi visnyk Chernivets'kogo universytetu*, 459, p. 39-43.

Korzhyk, V. P. 2009b. Beligeratyvni geokompleksy Bukovyny yak svidky istoryko-geographichnogo procesu. *Naukovyi visnyk Chernivets'kogo universytetu*, 480—481, p. 189-193.

Korzhyk, V. P. 2011. Landshaftoznavchyi analiz istorychnykh podiy na Glybochchyni. *Naukovi Zapysky VDPDU*, 23, p. 23-32.

Documente privind istoria României. Veacul XIV, XV, A. Moldova. 1954. Buc.: Academici RPR, I (1384—1475), n 418. 1466 (6974) August, 1.

Fischer, E. 1899. *Die Bukowina, eine allgemeine Heimatkunde: verfasst anlässlich des 50 jährigen glorreichen Regierungsjubiläums Seiner kaiserlichen und königlichen apostolischen Majestät unseres allergnädigsten Kaisers und obersten Kriegsherrn Franz Joseph I.* Czernowitz: Verlag von H. Pardini.

Fischer, E. 1902. *Kozmin. Zur Geschichte des polnisch-moldauischen Krieges im Jahre 1497.* Czernowitz: Bukowiner Landes.

V. P. Korzhyk

THE ROADS OF MILITARY EVENTS: BUKOVINA, XIV—XVIII CENTURIES

The presence of communication, their density, quality, parameters to a large extent determine the strategy, logistics, tactics and overall success of military conflict resolution. On the territory of Bukovina, which is marked by an intensely dissected topography and a high degree of afforestation, the road network adapted

to these difficult conditions. It played a decisive role in the implementation of the historical-geographical process in its belligerative format. From this position military conflicts signifying for Bukovyna were analyzed.

The battle in the Kozmin forest (October 1497) between Poland (Jan Olbriht) and Moldova (Stefan the Great) (Chernivtsi region, Glybotsky district) is very interesting for military history. Due to the high level of forestness of the territory and a small number of roads, the battle took place along the main road at a distance of 20—22 km. For those times it became a unique phenomenon. The tactics of the forest ambush allowed a much smaller Moldovian army (a maximum of 16—17 thousand people) to achieve significant success in a short time.

Was destroyed more than half of the living force of the enemy, captured several thousand Poles, seized all the siege technology, artillery, column, carriage of the king. As a result, from 50—60 thousand Polish troops returned home only a dozen of personal guards of the king.

In October 1685, fighting near the villages of Boyany — Raranche (Novoselytsya district) took place between the troops of the Polish crown hetman Jan Jablonowski (30000 soldiers) and the Turkish-Tatar-Moldovian coalition (about 140 thousand soldiers). The commander, who was pressed to the forested hills of Khotyn highland, had to look for ways to retreat by forest roads. Due to their small quantity and poor condition, carrying out rearguard battles, he managed to save the army from defeat. The author supposed 3 options for choosing a retreat path. Now is necessary to determine the actual road with additional research using a metal detector.

In November 1691, near the village of Ropcha (Storozhynets district), after leaving Moldova, the army of Jan Sobieski, on the only one old transit route here, fell on a three-day snow storm. Non combat losses was more than 50 % soldiers, 100 % ammunition, artillery, many horses and carts. The reason is in a small number of dwellings near this road and in the absence of feed.

In 1739, during the Russo-Turkish War, the Russian army under General von Münnich in the territory of the Khotyn Hill unexpectedly and illogically used the difficult path for maneuvering across forests between the villages Zhuchka and Raranche. As a result of the two subsequent battles, the Turkish Army was broken up.

Thus, the historical geographic analysis on the principle of reflection gives the excellent opportunity to identify the nature and course of military events, exploring the network of ancient routes.

Keywords: Bukovyna, the roads, military events, battles.

Одержано 15.11.2017

КОРЖИК Віталій Павлович, кандидат географічних наук, старший науковий співробітник, заступник директора, начальник відділу науки, Національний природний парк «Хотинський», вул. Олімпійська, 69, Хотин, 60000, Україна, vpkorzhyk@gmail.com.

KORZHYK Vitalii P. PhD in geography, Senior researcher, Deputy director on science, Chief of scientific department, National Natural Park «Khotynskiy», Olimpiys'ka St, 69, Khotyn, 60000, Ukraine, vpkorzhyk@gmail.com.